
Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením*

JOSEF BERNARD, RENÁTA MIKEŠOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

The Socio-cultural Integration of Immigrants: In Between Temporary Migration and Permanent Settlement

Abstract: The article examines the integration process of Ukrainians and Vietnamese in the Czech Republic. The authors focus on socio-cultural integration, the pre- and post-migration factors integration depends on, and the differences in the integration process of the two communities. Using survey data they show that the integration process of each group follows a different trajectory and depends on different factors. Ukrainians tend to be more integrated than Vietnamese. The primary factor influencing the level of integration of Ukrainian migrants is the length of residence in the Czech Republic. Household composition and the residential preferences of Ukrainians play a secondary role. On average Vietnamese immigrants have resided longer in the Czech Republic, but the increasing length of residence has a much weaker effect on the level of socio-cultural integration of members of this community. The residential preferences of Vietnamese immigrants and especially the age at which they arrived in the Czech Republic are important factors in their integration. Those Vietnamese immigrants who arrived as children are significantly more integrated than those who arrived as adults. These results suggest that the socio-cultural integration of Vietnamese immigrants depends primarily on socialisation in the Czech Republic.

Keywords: integration of immigrants, labour migration, Czech Republic, socio-cultural integration, dimensions of assimilation

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2014, Vol. 50, No. 4: 521–545

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2014.50.4.107>

Problematika integrace přistěhovalců patří v sociálních vědách k živým tématům již od první poloviny dvacátého století. Zájem, který jí sociální vědy věnují, úzce souvisí s vývojem na poli mezinárodní migrace. Zatímco v USA je problematika imigrace a následného soužití osob různého etnického původu významným

* Článek byl vytvořen s podporou grantu GA ČR P404/12/1014 „Migrační vztahy cizinců (a domácího obyvatelstva) v Česku. Koncentrační nebo difuzní procesy?“.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Josef Bernard, Ph.D., Mgr. et Mgr. Renáta Mikešová, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., oddělení Lokální a regionální studia, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: josef.bernard@soc.cas.cz, renata.mikesova@soc.cas.cz.

sociologickým tématem od počátku ustavení sociologie jako svébytného oboru [Thomas, Znaniecki 1918; Park 1950], v Evropě se studium imigrace a integrace přistěhovalců rozvíjí především od 60. let 20. století, v době, kdy se radikálně proměňuje migrační saldo evropských států. Ty přestávají být migračně ztrátové a naopak začínají migrací získávat nové obyvatele.

V rámci integračních studií postupně roste počet analýz věnovaných druhé, resp. ještě vyšším generacím imigrantů [Portes, Fernadéz-Kelly, Haller 2005; Simon 2003; Algan et al. 2009] a naopak se vytrácí důraz na situaci první generace. I tento trend lze dát do souvislosti s aktuálním vývojem imigrace a komunit imigrantů.¹ V migračně nejziskovějších evropských zemích totiž došlo v průběhu druhé poloviny 20. století i přes různorodost jejich migrační historie k postupnému vzniku komunit imigrantů, kteří zde pobývají dlouhodobě a jsou zde pevně usazeni. Jejich děti procházejí vzdělávacím systémem a vstupují na trh práce a postupně se stávají dominantním objektem i subjektem integračního procesu. Rostoucí zájem o druhou generaci imigrantů má teoretický význam, nicméně je významný i ve veřejném diskurzu. Z teoretického hlediska je podstatné, že generační posloupnost komunit imigrantů hraje zásadní roli v klasické asimilační teorii formulované chicagskou školou. Ta předpokládá, že následné generace imigrantů se stále více přizpůsobují majoritní společnosti. Empiricky podložené zpochybnění tohoto předpokladu pak stojí u kořenů sporu o platnost této teorie [Glazer, Moynihan 1970; Alba, Nee 2003; Portes, Fernadéz-Kelly, Haller 2005]. Z hlediska veřejného diskurzu pak zájem o druhou a další generace imigrantů vyvěrá z různě zřetelné evidence o tom, že začleňování následných generací imigrantů je doprovázeno přetrvávajícími socioekonomickými nerovnostmi a kulturními odlišnostmi, které mohou ústít do násilných konfliktů jako ve Francii v roce 2005.

V Evropě existuje ovšem řada zemí, které začaly získávat velký počet přistěhovalců až později. Jedná se zejména o země jižní Evropy [Arbaci, Malheiros 2010] a střední a východní Evropy. Komunity přistěhovalců jsou zde relativně mladé a mezi přistěhovalci stále dominují příslušníci první generace. V této situaci se nachází rovněž Česká republika, v níž se podíl přistěhovalců začal rapidně zvyšovat teprve v 90. letech 20. století. Z převážné většiny se jedná o pracovní imigranty, a to zejména z Ukrajiny a Vietnamu.² Ukrajinská imigrace do České republiky bývá popisována zpravidla jako dočasná a cirkulační, zaměřená na akumulaci finančního zisku a návrat domů [Uherek, Korecká, Pojarová 2008; Leontiyeva 2005; Drbohlav a kol. 2010; Frič, Remenárová a kol. 2009]. Vietnamská imigrace je z tohoto pohledu vnímána komplikovaněji. Jedná se z větší části o rodinnou

¹ Pojem komunita používáme v článku deskriptivním způsobem pro označení množiny imigrantů, podobně jak je běžné v anglicky psané literatuře. V textu se nezabýváme otázkou, zda imigranti vytvářejí sociální skupiny propojené specifickými vazbami, resp. komunity ve smyslu společenství či pospolitosti.

² Velkou skupinu cizinců se slovenskou státní příslušností nebereme v dalším textu v úvahu, kvůli velmi blízkým vztahům mezi Českou republikou a Slovenskem a odlišnému charakteru imigrace ze Slovenska.

migraci [Leontiyeva 2012; Janská, Průšvicová, Čermák 2011], často s předpokladem dočasnosti, který se ale postupně může odsouvat, zejména v souvislosti s negativním postojem dětí k návratu do Vietnamu [Hofírek, Nekorjak 2009]. Existují ovšem indicie, že rovněž ukrajinská imigrace v posledních letech mění svůj dočasný charakter a imigranti své pobyty v ČR prodlužují. Vypovídá o tom jak podíl imigrantů s trvalým pobytem, který u Ukrajinců setrvale stoupá (za tři roky od roku 2008 do roku 2011 z 30 % na 42 %), tak porovnání několika dotazníkových šetření mezi imigranty, podle nichž rychle roste podíl imigrantů, kteří v České republice setrvávají 5 a více let [Bernard, Leontiyeva 2013]. K odsouvání návratů na Ukrajinu přispívá i současné zpřísnění imigrační politiky státu. Pro navrátilce by v řadě případů bylo extrémně obtížné znovu získat práci a pracovní povolení v České republice. Ukrajinská i vietnamská komunita v České republice se tak v současné době nacházejí na pomyslném rozhraní mezi převážně krátkodobě orientovanou pracovní migrací a dlouhodobým usazením. V takové situaci nabývají na významu výzkumy integrace první generace přistěhovalců z těchto zemí, faktorů, které průběh integrace ovlivňují a rovněž odlišností mezi podobou integrace u imigrantů z různých zemí.

V České republice byly problematice integrace přistěhovalců dosud věnovány především kvalitativní studie založené na hloubkových rozhovorech se záměrně vybranými reprezentanty cizineckých komunit [Uherek, Hošková, Otčenášek 2002; Rákoczyová, Trbola 2008; Brouček 2003]. Kvantitativní studie využívající statistickou analýzu podmíněnosti integrace byly prováděny jen na malých souborech s nejasnou reprezentativitou [Drbohlav, Dzúrová 2007; Drbohlav, Dzúrová, Černík 2007]. V této studii zkoumáme podmíněnost integračního procesu s využitím dat z relativně rozsáhlého dotazníkového šetření založeného na kvótním výběru respondentů. Zaměřujeme se v ní na sociokulturní integraci Ukrajinců a Vietnamců v České republice, její podmíněnost a rozdíly v integračním procesu obou komunit.

Integrace a asimilace

Integrace imigrantů zůstává nejasně vymezeným pojmem, který si navíc ve výzkumném prostoru konkuruje s pojmem asimilace. Cílem tohoto článku není reprodukovat diskusi o podobnostech a rozdílech obou pojmů,³ která často končí zjištěním, že v současné době je lze v podstatě považovat za synonyma, z nichž jedno se více používá v evropském kontextu (integrace) a druhé v americkém (asimilace) [Ellis, Almgren 2009]. Řada autorů mezi oběma pojmy nerozlišuje a ve svých textech je dokonce střídá [Diehl, Schnell 2006; Thomson, Crul 2007]. V tomto článku se přidržíme pojmu integrace, kterou definujeme obdobně jako Ellis a Almgren jako „proces, při němž se imigranti a jejich potomci přizpůsobují svému okolí, a to v několika dimenzích – kulturní, sociální, ekonomické a poli-

³ Pro důkladný přehled teoretické diskuse obou pojmů viz Uherek [2011].

tické, a zároveň se při něm většinová společnost přizpůsobuje či mění v reakci na imigraci“ [Ellis, Almgren 2009: 1064]. Tato definice zahrnuje oba hlavní rysy procesu integrace, které tvoří jádro jejích různých vymezení, a to jednak důraz na postupné zmenšování rozdílů mezi komunitami imigrantů a většinovou společností a jednak na multidimenzionalitu tohoto procesu.⁴ Koncept integrace nepředpokládá, že finálním stupněm je úplné vymizení rozdílů mezi imigranty a většinovou společností, nicméně předpokládá, že dochází k jejich sblížování, že toto sblížování postupuje u různých skupin imigrantů a v různých sociálních dimenzích různými cestami a různě rychle a že se nejedná o lineární ani jedno- směrný proces. Podobný předpoklad dnes vyjadřuje i řada autorů, kteří se přidržují pojmu asimilace [Alba Nee 2003; Portes, Fernandez-Kelly, Haller 2005].

Klasicky vymezil integraci jako multidimenzionální proces, jehož jednotlivé dimenze jsou navzájem funkčně provázány, Gordon [1964], když odlišil akulturaci, strukturní asimilaci, sňatkovou asimilaci, identifikační asimilaci, mizení předsudků, mizení diskriminace a absenci hodnotových a mocenských konfliktů. Gordonova koncepce je hierarchická, předpokládá, že jednotlivých asimilačních dimenzí dosahují komunity imigrantů postupně. Klíčovou roli pak v jeho koncepci hraje strukturní asimilace, tedy navázání neformálních sociálních kontaktů mezi přistěhovalci a většinovou společností na úrovni primárních skupin. Strukturní asimilaci chápe Gordon jako klíčový faktor, který otevírá cestu k dalším asimilačním dimenzím. Nedostatek strukturní asimilace blokuje u řady komunit imigrantů jejich další asimilaci. Naopak akulturaci, převzetí podstatných aspektů kultury většinové společnosti, Gordon vnímá jako předstupeň asimilace, kterého dosahují všechny komunity imigrantů.

Aspekt hierarchičnosti asimilačních dimenzí se v Gordonově koncepci z dnešního pohledu zdá být nedořešený. Nelze empiricky potvrdit, že k jednotlivým stupňům asimilace dochází postupně, ani to, že nejprve dosahují komunity imigrantů akulturace. Rovněž klíčový význam strukturní asimilace pro vyšší stupně asimilačního procesu neplatí všeobecně. Současné studie zpravidla Gordonův model asimilačních dimenzí jednak zjednodušují a jednak doplňují o dimenze socioekonomické, tedy přibližování sociální struktury přistěhovalců z hlediska zaměstnání a vzdělání struktury většinové společnosti. Řada současných studií multidimenzionalitu integračního či asimilačního procesu zjednodušuje do dvou, popř. tří dimenzí, a to sociokulturní (kulturní zvyky, užívání jazyka, neformální sociabilita, identifikace), socioekonomické (vzdělání, ekonomická aktivita, zaměstnanecká struktura) a někdy též politické (politická participace) [Phalet, Swyngedouw 2003; Musterd, Ostendorf 2009; Fokkema, Haas 2011]. Problematika absence sociokulturní integrace (která zahrnuje aspekty akulturace) imigrantů, a to i jejich druhé generace, tvoří důležitou součást evropského výzkumu vedle analýz jejich ekonomického postavení [Fokkema, Haas 2011; Diehl, Schnell 2006]. Členové týmu European Forum for Migration Studies (EFMS) [2006] ve své

⁴ Termín asimilace nicméně budeme používat tam, kde referujeme o teoriích, které s ním pracují.

analýze odborných článků týkajících se imigrace v letech 1999–2005 ovšem upozorňují, že socioekonomické integraci (podle jejich označení strukturální integraci) je věnována několikanásobně větší výzkumná pozornost než sociokulturní integraci. Zejména problematika navazování neformálních vztahů mezi přistěhovalci a většinovou populací patří k velmi málo zkoumaným tématům.

Specifika integrace pracovních migrantů v Evropě

Mezi imigrací do USA a procesem pracovní migrace směřující do evropských zemí je značný rozdíl. V 60. letech 20. století, kdy příliv pracovních imigrantů do Evropy byl ve svých počátcích, byly iniciátorem migrace samotné evropské státy, které usilovaly o získání dodatečné pracovní síly. Nemělo se ovšem jednat o trvalou či dlouhodobou imigraci, ale spíše o dočasné pracovní pobyty. Zpočátku se proto nepočítalo s tím, že by docházelo k integraci přicházejících cizinců. Dominantním cílem imigrantů byl dočasný finanční zisk a zůstávali dlouho orientováni na návrat domů. Kurz [1965] tuto situaci popisuje jako parciální a instrumentální přizpůsobení většinové (německé) společnosti v pracovní sféře spojené s přetrvávající silnou vazbou na zemi původu [Kurz 1965, cit. dle Treibel 2011]. Postupně se ovšem v evropských zemích prodlužovala délka pobytu pracovních migrantů a došlo k dodatečné migrační vlně za účelem sjednocení rodin migrantů pobývajících zde původně nejčastěji bez rodin. Díky změně pobytových preferencí imigrantů, kteří návrat domů odsouvali na neurčito, a rovněž díky změně jejich rodinné situace, se tak původně neukotvená komunita přistěhovalců v evropských zemích usazuje. Od 80. let 20. století se tak i v případě pracovních migrantů v Evropě začíná prosazovat výzkum integrace založený na původně amerických koncepcích [Esser 1980; Heckmann 1985].

Jednotlivé evropské státy se ovšem značně liší svým přístupem k imigrantům, pojetím migrační a integrační politiky. Vykrytalizovalo několik navzájem odlišných přístupů k řešení soužití většinové společnosti s přistěhovalci. Zpravidla bývá odlišován anglosaský a skandinávský model integrace založený na důrazu na multikulturalismus a soužití kulturně odlišných etnik, francouzský model kladoucí důraz na kulturní asimilaci a oslabení původních etnických identit a německý model, někdy chápáný jako nejvíce diskriminační, který zdůrazňuje krátkodobý a cirkulační charakter imigrace a dává imigrantům jen omezené možnosti začlenění do většinové společnosti. Od 90. let 20. století nicméně jednotlivé modely procházely postupnými změnami, takže dnes jsou od sebe v řadě případů obtížně odlišitelné [Joppke 2007]. Různé integrační modely se projevují tvorbou odlišných politik vůči imigrantům a promítají se i do množství informací, které jsou v jednotlivých zemích k dispozici o životě první generace přistěhovalců i generací následných. Empirický výzkum integrace ovšem ukazuje, že vliv jednotlivých integračních modelů na utváření vztahů mezi imigranty a většinovou společností a na začleňování imigrantů není ani zdaleka jednoznačný [Reitz 2002; Algan 2009].

Podmíněnost integrace

Klasická asimilační teorie formulovaná příslušníky chicagské školy postulovala jako základní faktor ovlivňující míru integrace (asimilace) přistěhovalců do USA, délku jejich pobytu a zejména generaci. Postupná asimilace je v jejím pojetí nevyhnutelným procesem, kterým procházejí všechny skupiny přistěhovalců, k úplnému přizpůsobení a splnutí s většinovou společností ovšem dochází až v několikáté generaci. Tato teorie ovšem popisuje situaci počátku 20. století v USA, do nichž mířily imigrační vlny zejména z evropských zemí. Odlišnost současné imigrace, a rovněž odlišnost kontextu, do nějž imigranti přicházejí, pak vedla k polemikám s touto přímočarou teorií a k hledání dodatečných faktorů, na nichž proces integrace závisí. Hlavní soupeřící teorií na půdě USA se stala teorie segmentované asimilace, podle níž je asimilační proces u různých skupin imigrantů diverzifikovaný a silně závislý na kontextu, do nějž přistěhovalci přicházejí (podoba trhu práce, rasismus, sousedské efekty), a rovněž na charakteristikách jejich komunit (míra lidského kapitálu, soudržnost komunit). Vzájemná interakce těchto faktorů pak působí na různé podoby asimilace, která nemusí vždy mít podobu postupného splývání přistěhovalců s ostatními obyvateli. Zrovna tak jsou možné podoby stagnace či sestupné asimilace, kdy následující generace přistěhovalců nedostávají šanci na vzestupnou sociální mobilitu a naopak nabývají spíše charakteristik underclass [Portes, Fernadéz-Kelly, Haller 2005]. Autoři současných analýz integrace uvažují i o dalších faktorech. Řadí k nim na straně samotných imigrantů důvod přistěhování [Doerschler 2006], míru kulturních odlišností mezi zemí původu a cílovou zemí imigranta [Fokkema, Haas 2011], preemigrační faktory, zejména vzdělání a předchozí migrační zkušenost [Fokkema, Haas 2011; Kogan 2011]. Na druhé straně jsou studovány kontextové faktory podmiňující integraci, jako je povaha trhu práce [Kogan 2006], národní či lokální integrační politika [Bean et al. 2012] nebo míra předsudků a diskriminace v lokalitách, kde přistěhovalci bydlí [Birman, Trichett, Buchanan 2005].

Výsledky těchto studií jsou značně různorodé, poukazují ovšem na několik podstatných aspektů. Zaprvé, komunity imigrantů nejsou z hlediska integrace homogenní a naopak mezi jejich členy existují podstatné rozdíly. Zadruhé, vzdělání a kompetence různého druhu, zejména pak jazykové, které jednotliví migranti přinášejí do hostitelské společnosti, výrazně ovlivňují průběh jejich integrace, jak v oblasti socioekonomické, tak sociokulturní. Zatřetí, existují markantní rozdíly z hlediska integrace jednotlivých etnických skupin, které jsou jen částečně vysvětlitelné odlišnostmi jejich sociální struktury. Začtvrté, v různých zemích se různé etnické skupiny integrují různě úspěšně. Rozdíly mezi úspěšností integrace v různých zemích se ovšem nedaří příliš úspěšně systematicky vysvětlit. Zapáté, efekty sousedství a lokálních podmínek na integraci imigrantů hrají spíše doplňkovou roli. V Evropě navíc dochází ke slabší rezidenční segregaci imigrantů a význam lokalit pro integraci je díky tomu oproti USA oslabený.

Dosavadní poznatky o integraci přistěhovalců v České republice

Česká republika prošla vývojem z původně vystěhovalecké země, kterou byla až do počátku 90. let 20. století, přes tranzitní zemi až po přistěhovaleckou, kterou je v současné době [Drbohlav 2011]. Růst počtu přistěhovalců se zastavil v roce 2008 v souvislosti s ekonomickou krizí a od té doby se počet cizinců na území České republiky významně nemění. V současné době pobývá na území České republiky více než 400 tisíc cizinců (dle evidence ČSÚ k 31. 12. 2012 přesně 434 153 cizinců) a nejpočetněji jsou mezi imigranty zastoupeni přistěhovalci z Ukrajiny, Vietnamu, Slovenska a Ruska, kteří společně tvoří 67 % všech cizinců. Tradičně nejprůběžnějšími cílovými místy přistěhovalců jsou velká města (Praha, Ostrava, Brno), atraktivní lázeňská města (Karlovy Vary, Jáchymov, Poděbrady, Teplice) a města s areály velkých, především zahraničních ekonomických investic (Plzeň, Mladá Boleslav, Pardubice). Cizinci směřují též do příhraničních oblastí, zejména v blízkosti hranic s Německem, a to jak do jejich center, tak i do venkovských oblastí [Čermák, Janská 2011].

Nejpočetnější skupinou přistěhovalců podle státní příslušnosti jsou Ukrajinci. Dlouhou dobu pro ně byla charakteristická, a pro mnohé stále je, cirkulační migrace za prací neboli tzv. podvojná životní strategie (vydělávat v Česku, utrácet v zemi původu, kam často odjíždí za rodinou) [Frič, Remenárová a kol. 2009; Drbohlav a kol. 2010]. Některé výzkumy [Drbohlav, Janská, Šelepová 2001] ovšem naznačily, že Ukrajinci začínají projevovat rovněž zájem o dlouhodobější usazení v České republice. Pro pracovní migranty je poměrně často preferovanou strategií k získání přístupu na trh práce zaměstnání přes zprostředkovatele a teprve později si hledají zaměstnání sami. Dřívější výzkumy [např. Drbohlav et al. 1999] upozorňovaly na vysoký podíl vysokoškoláků mezi imigranty z Ukrajiny vykonávajícími převážně dělnické profese. Poslední výzkumy zaměřující se na vzdělání a kvalifikaci Ukrajinců žijících v ČR však ukázaly, že cizinci nemění příliš radikálně svá původní povolání, a i když vykonávané práce často neodpovídají dosaženému vzdělání, není velký rozdíl v míře kvalifikovanosti prací vykonávaných před migrací na Ukrajině a prací vykonávanou v ČR [Horáková, Čerňanská 2001; Leontiyeva, Vojtková 2009]. Podle oficiálních statistik vykonává velká část migrantů z Ukrajiny nekvalifikovaná zaměstnání, zejména těžké manuální nebo pomocné práce (převážně ve stavebnictví u mužů a v úklidových službách a textilním průmyslu u žen). Pro migranty z Ukrajiny je charakteristické, že se vzhledem k blízkosti jazyků lépe učí česky a i jejich trávení volného času je blízké české společnosti. Většina Ukrajinců podle ČSÚ uvádí, že v ČR má partnera, avšak děti většinou zůstávají na Ukrajině [ČSÚ 2012].

Vietnamci, kteří jsou po Slovácích třetí nejpočetnější skupinou cizinců v ČR, působí v Česku převážně jako podnikatelé, a to zejména v oblasti nákupu a prodeje zboží a služeb poskytovaných v oblasti stravování. Stejně jako Ukrajinci se koncentrují ve městech, ale též v pohraničních regionech sousedících s Rakouskem a Německem. Vietnamci žijí z cizinců v ČR dlouhodobě nejdéle, v průměru osm let [ČSÚ 2012]. Podíl trvalých pobytů je vysoký, což naznačuje, že neuplatňu-

jí krátkodobé migrační strategie. Zájem o české občanství je však ze strany Vietnamců zatím malý, jak ukazuje počet osob, které získaly občanství od roku 1993 do roku 2011 (pouze 979) [Kušniráková, Plačková, Tran 2013]. Vzhledem k několika migračním vlnám, z nichž ta první navazovala na řízenou pracovní migraci z dob před rokem 1990, existuje nyní v Česku relativně pevně zakotvená populace vietnamských imigrantů, která je bohatě vnitřně strukturovaná, a to vzdělanostně, třídně, věkově, na základě pobytového statusu, rodinného stavu, délky pobytu i rozdílných migračních strategií [Hofírek, Nekorjak 2009]. Hlavní rozdíly se u Vietnamců projevují mezi generacemi. Starší generace, jejíž příslušníci jsou značně pracovní vyčerpáni, má většinou menší motivaci rozšiřovat svůj sociální kapitál mimo svou etnickou skupinu a má též obtíže s jazykem. Mladší generace je na tom i vzhledem k zapojení do českého školského systému jinak. Pro Vietnamce je též charakteristická existence vlastních sociálních sítí a vazeb solidarity. Tyto sítě pomáhají na jedné straně nalézt Vietnamcům v Česku obživu i potřebné životní zázemí, na straně druhé však přinášejí i soběstačnost a větší izolaci této skupiny vůči majoritní populaci [Hofírek, Nekorjak 2009]. Z hlediska rodinného stavu má na rozdíl od Ukrajinců většina Vietnamců u nás kromě partnera i děti a případně další členy rodiny [ČSÚ 2012].

Dřívější, převážně kvalitativní výzkumy zabývající se sociokulturní dimenzí integrace ukázaly, že obě zkoumané skupiny přistěhovalců často i po mnoha letech pobytu uvažují o návratu do země původu a někteří žijí s trvalou představou o dočasnosti svého pobytu v ČR. Za nejvýznamnější faktor setrvání, vedle faktorů ekonomických, je považována existence primárních sociálních vazeb v ČR, především pak přítomnost dětí, jejichž místo už přistěhovalci většinou vidí v ČR [Rákoczyová, Trbola 2009]. Otevřená možnost návratu a pocit dvojdomovství jsou spojeny s všeobecně nízkým zájmem cizinců o české občanství, jehož hlavním důvodem je i neochota vzdát se občanství původního, neboť vzhledem k nemožnosti dvojího občanství by tak přišli o občanství původní země. Zapojení dětí do českého školského systému je podle několika kvalitativních výzkumů významným integračním faktorem [Nešporová, Kuchařová 2009; Rákoczyová, Trbola 2009]. V závislosti na délce pobytu a míře integrace se mění i informační zdroje přistěhovalců – od zpočátku převažujících informací od krajanů či jiných cizinců a od rodiny postupně přecházejí k stále častějším neformálním kontaktům s domácí populací a kontaktům v zaměstnání. Sociokulturní dimenzi integrace však ovlivňuje nadstandardní délka pracovní doby imigrantů a charakter zaměstnání a pracovního prostředí (zaměstnání, kdy cizinci jsou v kontaktu s majoritní populací, versus zaměstnání, kde pracují pouze se svými krajan, případně s jinými cizinci).

Socioekonomická dimenze integrace spočívá v ekonomické aktivitě a zaměstnanecké struktuře. Většina imigrantů je aktivních na trhu práce. Více než 70 % ekonomicky aktivních imigrantů je evidovaných úřady práce (cizinci v postavení zaměstnanců) a zbylých asi 30 % má platné živnostenské oprávnění. Nejvíce cizinců v zaměstnaneckém poměru pracuje v průmyslu a ve stavebnictví

a obsazují převážně místa, na která nemají domácí zaměstnanci kvalifikaci nebo o ně z různých důvodů nemají zájem. Z hlediska celkové aktivity na trhu práce lze říci, že socioekonomická integrace imigrantů v České republice nepředstavuje výrazný problém. Data naznačují, že jejich nezaměstnanost je velmi nízká (nezaměstnaných cizinců z třetích zemí registrovaných na Úřadu práce a hledajících zaměstnání bylo ke konci roku 2009 odhadem něco přes 4000, tedy cca 2 % ekonomicky aktivních cizinců z třetích zemí [Vavrečková, Baštýř 2010], což silně kontrastuje s vysokou nezaměstnaností imigrantů v řadě západoevropských zemí [Kogan 2006]). Na druhou stranu, v rozporu s tezí o bezproblémovosti socioekonomické integrace je skutečnost, že zaměstnanecká struktura imigrantů se výrazně liší od zaměstnanecké struktury majoritní populace a velká část imigrantů obsazuje pozice na sekundárním trhu práce. Značný podíl imigrantů působí jako dočasní a agenturní zaměstnanci, jejichž pracovní pozice je velmi nejistá. U Vietnamců lze hovořit o existenci specifické etnické ekonomiky založené na vazbách uvnitř komunity, u Ukrajinců pak o určitých etnických nikách v oblasti málo kvalifikovaných pracovních pozic. Zároveň nejsou dostupné validní údaje o reálné pracovní situaci cizinců s živnostenským oprávněním.

V České republice se zatím rozvíjí integrační politika zejména směrem „shora dolů“ s dominantní rolí ústřední vlády, význam krajských úřadů jako aktérů sociální integrace je spíše marginální. První dokument zabývající se uceleněji integrací (Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky) vznikl až v roce 1999. Integraci neusnadňuje ani celkem komplikovaný systém upravující pobyt cizinců na území ČR preferující spíš krátkodobé migrace před usazováním rodin a integrací. Dalším kontextovým determinantem integrace v českém prostředí je negativní postoj české společnosti k cizincům, který je ovlivněn předsudky a charakterizován nedůvěrou a lhostejností, což vede k relativní uzavřenosti komunit cizinců. Podle výzkumů veřejného mínění [CVVM 2013a, 2013b] mezi českými občany převažuje dlouhodobě názor, že cizinci představují v měřítku celé republiky problém, v místě bydliště však vidí problémy s cizinci již menší procento dotázaných. Obecně větší sympatie přisuzují občané ČR Vietnamcům, i když většina Čechů k nim zaujímá spíš neutrální postoj. Vůči Ukrajincům vyjadřuje většina dotázaných dokonce antipatii [CVVM 2013b].

Faktory, o nichž předpokládáme, že ovlivňují integraci imigrantů v České republice

Na základě existujících integračních teorií a s využitím dosavadních empirických poznatků o situaci zahraničních imigrantů v České republice jsme identifikovali několik faktorů, o nichž předpokládáme, že mají vliv na integraci imigrantů do České společnosti. K těm základním patří délka pobytu v České republice. Nárůst délky pobytu znamená delší příležitost pro získávání informací, učení se kulturním specifikům cizí země a jazyku a rovněž zvyšuje pravděpodobnost navazování vztahů s českou populací.

Příslušníků druhé generace je prozatím v České republice relativně málo. Předpokládáme ovšem, že na integraci má vliv skutečnost, zda přistěhovalec prošel primární socializací v českém prostředí, nebo ne. Studie z Německa [Janßen, Polat 2005], Francie [Simon 2003] i Holandska [Crul, Doomernik 2003] sice ukazují, že předpoklad o bezproblémové integraci druhé generace imigrantů zdaleka vždy neplatí, že mezi příslušníky druhé generace lze nalézt vysokou míru sociální exkluze a jejich zapojení do většinové společnosti je značně diferencované, přesto ale předpokládáme, že zejména v sociokulturní oblasti budou imigranti, kteří přicházejí do České republiky jako děti, integrovanější než jejich rodiče. Procházejí totiž v České republice školní docházkou a navíc životní období podstatná pro utváření osobní identity prožijí v České republice. Naopak lidé, kteří přicházejí ve vyšším věku, mohou mít problémy s adaptací na nové kulturní prostředí. V naší analýze proto rozdělujeme respondenty do tří skupin – na ty, kdo přišli do ČR ve věku mladším 18 let, na ty, kdo přišli ve věku 18–35 let, a na ty, kdo přišli ve vyšším věku.⁵

Předpokládáme rovněž v souladu se zahraničními výzkumy, že na míru integrace má vliv vzdělání respondentů a jejich pracovní postavení před odjezdem do České republiky, které spolu se vzděláním indikuje vertikální sociální postavení imigrantů v mateřské společnosti [Gang 2000; Fokkema, Haas 2011]. Jako kontrolní proměnnou vkládáme do modelu i pohlaví respondentů. Rozdíly mezi muži a ženami z hlediska genderových rolí, zejména jejich postavení v rodině, mohou ovlivňovat řadu aspektů integračního procesu, jak v socioekonomické, tak v sociokulturní oblasti. Rolové odlišnosti mohou způsobovat mimo jiné diferenciaci příležitostí k navazování vztahů a ke kulturnímu učení.

Vyšší míru integrace předpokládáme i u imigrantů, kteří v České republice bydlí s dalšími rodinnými příslušníky. Imigranti bydlící sami nebo ve společném ubytování s nerodinnými příslušníky lépe odpovídají klasickému typu dočasných pracovních migrantů a jejich míra integrace je proto pravděpodobně nižší.

Posledním faktorem integrace, jehož význam prozkoumáme, jsou rezidenční preference imigrantů. Předpokládáme, že ti, kdo preferují bydlení v okolí svých krajanů, více usilují o udržení vazeb v rámci komunity a více se na tyto vazby spoléhají. Ačkoliv bydlení v blízkosti krajanů může mít řadu příčin, z nichž některé se sociokulturní integrací souvisejí jen nepřímo (cena, vzdálenost od místa práce, otevřenost trhu s bydlením aj.), předpokládáme, že explicitně deklarovaná

⁵ Pro imigranty, kteří přišli do cílové země jako děti, se někdy používá termín generace 1,5. Do této generace jsou sice zpravidla řazeni lidé, kteří přišli v maximálně 12–13 letech [Zhou 1997]. Naše první skupina se ovšem generaci 1,5 blíží. Rozdělení věkových kategorií bylo dáno kombinací věcného a statistického hlediska. Z věcného hlediska bylo podstatné odlišit zejména imigranty, kteří přišli do České republiky v nedospělém věku. Ze statistického hlediska bylo podstatné, aby všechny tři skupiny byly zastoupeny dostatečným počtem respondentů. Pokud bychom první věkovou hranici snížili a druhou zvýšili, počet respondentů v krajních kategoriích by byl příliš nízký, což by výpovědní hodnotu analýzy snižovalo.

snaha bydlet v okolí svých krajanů souvisí ve většině případů s důrazem na sociální vazby v etnické skupině. Takový důraz může, i když nutně nemusí, oslabovat snahu o začlenění do většinové společnosti. Náš předpoklad, že cizinci, kteří preferují bydlení v blízkosti krajanů, budou slaběji sociokulturně integrováni, je v souladu s Masseyho teorií prostorové asimilace [Massey, Denton 1985], podle níž je jedním z průvodních jevů nízké míry integrace rezidenční segregace imigrantů a naopak se zvyšující se integrací se imigranti stále více prostorově promíchávají s většinovou populací.

Metodologické aspekty kvantitativní analýzy integrace imigrantů

Kvantitativně pojaté studie integrace, resp. asimilace přistěhovalců postupují dvojím způsobem. Oba dva způsoby vycházejí z pojetí integrace a asimilace jako přizpůsobování imigrantů většinové populaci. První z nich zkoumá dynamiku rozdílů mezi komunitami imigrantů a většinovou populací z hlediska různých dimenzí a na podobu integrace usuzuje z velikosti těchto rozdílů a z jejich změn. Za známku úspěšné integrace považuje minimální, resp. snižující se rozdíly mezi domácí populací a komunitou přistěhovalců. Druhý přístup využívá substantivních indikátorů integrace, které mají výpovědní hodnotu samy o sobě, i bez porovnání s většinovou populací. K takovým indikátorům patří ukazatele sociálních vztahů imigrantů a propojení jejich sociálních sítí s většinovou populací, jejich jazykové znalosti, zájem o většinovou kulturu či o události v hostitelské zemi nebo množství interetnických sňatků [Berry 1997; Waters, Jiménez 2005].

V naší analýze využijeme substantivní indikátory integrace, získané pomocí dotazníkového šetření dvou komunit imigrantů v České republice – Ukrajinců a Vietnamců –, které se uskutečnilo na jaře 2013.⁶ Respondenti šetření byli vybíráni metodou kvótního výběru, přičemž kvóty byly utvořeny podle výsledků cenzu z roku 2011 a zahrnovaly pohlaví, věk a region bydliště. Celková velikost vzorku činí 467 Ukrajinců a 445 Vietnamců starších 15 let. Ve vzorku jsou nadreprezentováni respondenti, kteří se v České republice alespoň jednou stěhovali; toto zkreslení je v analýzách odstraněno pomocí vážení. Cizinci, kteří v České republice pobývají kratší dobu než jeden rok, jsou ze vzorku vyřazeni. Data byla sbírána pomocí tazatelské sítě CVVM. Byly použity dotazníky v mateřském jazyce respondentů určené k samovyplnění, tazatelé dotazníky distribuovali a kontrolovali úplnost vyplnění.

⁶ Spolehlivá data, s jejichž pomocí by bylo možné analyzovat dynamiku sociokulturních rozdílů mezi přistěhovalci a většinovou společností, nejsou v České republice bohužel k dispozici. Dokonce ani rozsáhlá výběrová šetření typu EU-SILC nejsou v České republice schopna zachytit dostatečně reprezentativní vzorek cizinců, tak aby jeho charakteristiky mohly být komparovány s charakteristikami většinové populace [Leontiyeva, Chytil 2012].

Operacionalizace sociokulturní integrace a základní popis struktury souboru

Analýza využívá několika indikátorů sociokulturní dimenze integrace, které lze podrobněji rozdělit na indikátory patřící především k dimenzi akulturace a indikátory sociální integrace. Akulturace je vyjádřena výroky o tom, jak moc se respondent zajímá o události v České republice, zda rád jí česká jídla, jestli se domluví česky a jestli se rád baví s Čechy. Jednotlivé výroky jsou převzaty, popř. mírně modifikovány z akulturační škály M. Stephensonové [Stephenson 2000], která ve své originální verzi obsahuje celkem 32 výroků, z nichž 17 měří imerzi do etnické skupiny a 15 imerzi do většinové společnosti. Vzhledem k rozsahu dotazníkového šetření bylo nutné škálu radikálně krátit, a proto byly vybrány jen čtyři položky z těch, které měří imerzi do většinové společnosti. Při výběru výroků byl kladen důraz na to, aby zohlednily různorodé kulturní aspekty.

Míra sociální integrace je indikována výpovědí o tom, jestli má respondent v okolí svého bydliště přátele Čechy, pomocí tří proměnných vyjadřujících jeho možnost získat sociální podporu ze strany Čechů a faktem, jestli má v současné době manžela/ku nebo partnera/ku z České republiky.

Validita použitých indikátorů integrace může být předmětem diskuse. Sporné jsou především dvě otázky: (1) zda použité indikátory pokrývají podstatné oblasti integračního procesu v jeho sociokulturní dimenzi a (2) zda je vhodné použít pro celou populaci imigrantů stejné indikátory bez ohledu na jejich migrační strategie a plány. Na obě otázky se pokusíme stručně odpovědět.

Ad 1) Hledání validních indikátorů sociokulturní integrace je vždy spojeno s velkými problémy. Sociokulturní dimenze integrace pokrývá především tři oblasti: změny v kulturních zvyklostech a používání jazyka, navazování interpersonálních vztahů a problematiku identity [Musterd, Ostendorf 2009]. Problematiku identity jsme z analýzy vypustili, protože postrádáme data, s jejichž pomocí by bylo možno tuto dimenzi měřit. Navazování interpersonálních vztahů operacionalizují různí autoři různě, zpravidla pomocí dotazů na to, s kým se imigranti nejčastěji setkávají, zda mají v okruhu svých přátel členy většinové společnosti a kolik jich je, zda se účastní činností občanských organizací, kde je většina členů z dominantní společnosti, zda mají partnera z většinové společnosti nebo jak velký podíl jejich přátel je tvořen členy většinové společnosti [Fokkema, Haas 2011; Musterd, Ostendorf 2009; Diehl, Schnell 2006]. Použité indikátory se tak týkají sociálních vazeb mezi imigranty a členy většinové společnosti, zpravidla v různě definovaných sociálních sítích. Podobnou optiku využíváme i v tomto článku, s tím rozdílem, že existenci interetnických vazeb v široké síti známých neoperacionalizujeme prostým dotazem, zda respondenti takové vztahy mají, ale ptáme se na sociální podporu, kterou by pomocí těchto vztahů mohli získat. I uvnitř majoritní společnosti je totiž důležitým aspektem sociální sítě známých její využitelnost v případě potřeby [Granovetter 1973]. Podobně jako pro členy většinové společnosti i pro imigranty není primárně podstatné, kolik osob znají, ale spíše jakou podporu jsou schopni ve své sociální síti mobilizovat. Konečně změ-

ny v kulturních zvyklostech a používání jazyka bývají měřeny trojím způsobem. Buď obecným dotazem, nakolik imigrant usiluje o přizpůsobení se většinové kultuře [Berry 2006; Phalet, Swyngedouw 2003], nebo jeho hodnocením specifických norem považovaných za typické pro většinovou společnost, např. v otázce genderových rolí [Musterd, Ostendorf 2009], nebo pomocí hodnocení výroků vztažených k různým aspektům kultury většinové společnosti – používání jazyka, zájmu o veřejné dění, historii, informovanosti aj. [Stephenson 2000]. Rozhodli jsme se využít právě tuto třetí možnost, protože první dvě možnosti považujeme za poněkud problematické. První z nich zkoumá spíše integrační preference než reálnou integraci a druhá možnost předpokládá existenci celospolečensky sdílených norem a hodnot a existenci jasných etnických rozdílů z hlediska norem a hodnot. Validita námi použité varianty závisí na tom, zda se podaří do škály zařadit výroky vztažené ke kulturně relevantním oblastem. Naše omezení na čtyři výroky je z tohoto pohledu spíše minimalistickou variantou.

Ad 2) Ne všichni imigranti v České republice, stejně jako v jakékoliv jiné zemi, počítají s tím, že zde zůstanou natrvalo. Řada z nich počítá s dočasným pobytem nebo realizují aktivně svůj život ve dvou zemích [Drbohlav, Dzúrová 2007]. Zvolená strategie a budoucí plány zřejmě ovlivňují průběh jejich integrace a také relevanci různých dimenzí integrace z pohledu migrantů i z pohledu většinové společnosti. V případě krátkodobé pracovní migrace lze očekávat zejména důraz na integraci imigrantů na trhu práce a oslabení ostatních dimenzí integračního procesu. To ovšem neznamená, že indikátory integrace by pro jednotlivé skupiny nutně musely být odlišné. Právě naopak, zjišťujeme-li míru integrace v různých dimenzích u imigrantů s různými strategiemi pomocí shodných indikátorů, můžeme identifikovat, jaký dopad tyto strategie mají. Populaci imigrantů navíc nelze jednoduše rozdělit na několik různých skupin podle jejich budoucích plánů, protože tyto plány se v průběhu pobytu v cizí zemi postupně mění. Ti, kdo zpočátku počítali jen s dočasným pobytem, mohou tento pobyt postupně prodlužovat až do situace, kdy je návrat již nepravděpodobný, ale stejně tak se původně dlouhodobý pobyt může z různých důvodů krátit. Domníváme se tedy, že analýzu integrace je vhodné provést s jednou sadou indikátorů v celé populaci imigrantů. Podobným způsobem postupuje řada zahraničních studií [Fokkema, Haas 2011; Diehl, Schnell 2006; Phalet, Swyngedouw 2003].

Tabulka 1 zobrazuje hodnoty indikátorů integrace pro Ukrajince a Vietnamce ve vzorku. U postojových proměnných, kde respondenti odpovídali pomocí ordinální škály, je zobrazen podíl respondentů odpovídajících krajní kategorií na čtyřbodové škále.

Základní přehled zobrazený v Tabulce 1 ukazuje, že u většiny indikátorů dosahují Ukrajinci vyšších hodnot než Vietnamci, s výjimkou otázky na manžela/ku či partnera/ku ovšem rozdíly nejsou výrazné. Některé indikátory dosahuje u obou skupin dosti vysokých hodnot, které poukazují na to, že deklarovaná míra integrace obou komunit je nezanedbatelná (vysoká míra deklarovaných jazykových kompetencí, velice vysoká penetrace sociálních sítí přátel Čechy atd.).

Tabulka 1. Použité indikátory sociokulturní integrace a jejich hodnoty pro Ukrajince a Vietnamce v ČR

Dimenze	proměnná	kategorie	Ukrajinci	Vietnamci
akulturace	má zájem o události v ČR	rozhodně souhlasí	28 %	27 %
	rád jí česká jídla	rozhodně souhlasí	36 %	27 %
	domluví se česky	rozhodně souhlasí	49 %	37 %
	rád se baví s Čechy	rozhodně souhlasí	41 %	34 %
sociální integrace	má teď v okolí svého bydliště přátele	krajany i Čechy nebo jen Čechy	75 %	65 %
	spolehnutí na lidi pocházející z ČR – obstarání domácnosti při nemoci	určitě by se mohl spolehnout	43 %	40 %
	spolehnutí na lidi pocházející z ČR – vypůjčení peněz	určitě by se mohl spolehnout	20 %	21 %
	spolehnutí na lidi pocházející z ČR – pomoc s hledáním práce	určitě by se mohl spolehnout	35 %	29 %
	má manžela nebo partnera z ČR	ano	20 %	6 %

Zdroj: Dotazníkové šetření Cizinci 2013.

U všech postojových proměnných navíc byly škály odpovědí celkově vychýlené ve prospěch integrace, převažoval tedy souhlas (rozhodně či spíše souhlasí) nad nesouhlasem. Použité indikátory ovšem nejsou primárně určeny k tomu, aby umožnily posoudit jakousi absolutní míru integrace, k tomu chybí srovnávací měřítko. Lépe se osvědčí při porovnávání jednotlivých imigrantů mezi sebou a hledání faktorů, které integraci podmiňují.

Podle získaných dotazníkových dat se obě zkoumané skupiny imigrantů odlišují rovněž z hlediska nezávislých faktorů. Vietnamci jsou v České republice v průměru delší dobu než Ukrajinci a přijížděli v mladším věku, což vyplývá z více rodinného charakteru jejich migrace. Ukrajinci měli před odjezdem o něco vyšší sociální postavení, jak z hlediska vzdělání, tak z hlediska zaměstnání. Podstatně větší podíl Vietnamců deklaruje, že je pro ně významné bydlet v okolí svých krajanů a zároveň Vietnamci na rozdíl od Ukrajinců mnohem častěji bydlí spolu s dalšími rodinnými příslušníky.

Tabulka 2. Vzájemné souvislosti mezi jednotlivými ukazateli sociokulturní integrace

	index předpokládané pomoci	Češi v sítích přátel	partner z ČR*
index akulturace	0,364 N = 909	0,266 N = 909	0,187 N = 608
index předpokládané pomoci		0,228 N = 909	0,295 N = 608
Češi v přátelských sítích			0,263 N = 608

Zdroj: Dotazníkové šetření *Cizinci 2013*.

* Počet respondentů je v případě korelace s proměnnou „partner z ČR“ nižší, protože do analýzy vstupují jen respondenti, kteří deklarují, že mají partnera.

Analýza

Pro účely analýzy jsme ze sledovaných proměnných vytvořili čtyři souhrnné indexy. Z proměnných, které řadíme do oblasti akulturace, jsme vytvořili jeden souhrnný index tak, že jsme pro každého respondenta spočítali, kolikrát na tyto proměnné odpověděl krajní kategorií (rozhodně souhlasí). Index dosahuje hodnot 0–4. Podobný index jsme vytvořili z proměnných týkajících se možnosti spolehnout se na sociální podporu ze strany Čechů. Rovněž zde jsme spočítali počet proměnných, u nichž respondent zvolil krajní variantu odpovědi (určitě bych se mohl spolehnout). Index má v tomto případě hodnoty v rozsahu 0–3.⁷ Získali jsme tak celkem čtyři závislé proměnné – index akulturace, index předpokládané sociální podpory, dichotomický ukazatel penetrace sociálních sítí přátel Čechy a dichotomický ukazatel etnicky smíšeného partnerství. Všechny čtyři ukazatele spolu navzájem korelují (Tabulka 2). Dimenze integrace, které s jejich pomocí měříme, tedy navzájem nejsou nezávislé. Souvislosti ovšem na druhou stranu dosahují maximálně střední síly, takže každý ukazatel vyjadřuje jinou součást integračního procesu.

Determinaci indexu akulturace a indexu předpokládané pomoci nezávislými proměnnými měříme pomocí lineárního regresního modelu. Pro dva další, dichotomické ukazatele pak využíváme model logistické regrese. Všechny modely zpracováváme zvlášť pro Ukrajince a pro Vietnamce.

⁷ Obě sady proměnných, z nichž vytváříme index, jsou tvořené navzájem korelujícími položkami a jsou jednorozměrné. Pokud bychom z nich vytvářeli sumační škálu (kvůli snazší interpretaci jsme se ovšem rozhodli pro poněkud odlišně konstruovanou škálu), dosahovalo by její Cronbachovo alfa v prvním případě hodnoty 0,71 a ve druhém hodnoty 0,87.

Tabulka 3. Regresní modely integrace Ukrajinců a Vietnamců v České republice – první část

	Ukrajinci				Vietnamci			
	index akultu- race	uka- zatel sociální pomoci	čeští přátelé	český partner	index akultu- race	uka- zatel sociální pomoci	čeští přátelé	český partner
Konstanta	***	***	***	*	***	***	*	*
délka pobytu v ČR (ref více než 15 let)	2,688	1,941	3,270	1,280	1,860	0,705	1,308	-2,533
1–2 roky	***	***	**	**	*		**	
3–5 let	-0,994	-0,664	-1,834	-1,606	-0,366	0,204	-1,148	0,901
6–10 let	-0,687	-0,758	-1,432	-1,382	-0,449	0,244	-0,542	-0,904
11–15 let	-0,537	-0,362	-1,028	-1,165	-0,422	0,167	-0,534	-0,287
věk při příjezdu do ČR (ref více než 35 let)	-0,058	-0,284	-1,359	-0,682	-0,083	0,033	0,410	-0,540
0–18 let					***		***	
19–35 let	0,383	0,141	0,594	1,232	0,529	0,401	0,890	0,548
pohlaví (ref žena)	0,021	0,027	-0,044	0,517	-0,026	0,267	-0,232	0,320
muž				**		*		
vzdělání (ref vysokoškolské)	0,100	0,071	-0,250	-0,646	0,132	0,218	0,100	-0,260
ZŠ	**	*			***			
SŠ bez maturity	-0,442	-0,525	0,534	-0,413	-0,091	0,080	-0,434	0,695
SŠ s maturitou	-0,305	-0,237	0,740	0,257	-0,798	-0,104	-0,932	1,022
	0,065	-0,169	0,612	0,081	0,038	-0,084	-0,543	0,975

Tabulka 3. Regresní modely integrace Ukrajinců a Vietnamců v České republice – dokončení

	Ukrajinci				Vietnamci			
	index akultu- race	uka- zatel sociální pomoci	čeští přátelé	český partner	index akultu- race	uka- zatel sociální pomoci	čeští přátelé	český partner
zaměstnání před odjezdem (ref bez zaměstnání)	**		**	*				
kvalifikované (ISCO 1, 2, 3)	0,323	0,072	-0,518	-0,389	0,337	0,145	-0,912	-18,862
méně kvalifikované	-0,146	-0,046	-0,886	-0,902	-0,019	-0,064	0,022	-0,525
bydliště v blízkosti krajanů (ref zcela nedůležité)	***	**	**	*	**	***	*	
důležité	-0,725	-0,378	-0,768	-0,879	-0,478	-0,478	-0,071	-0,302
nepříliš důležité	-0,383	-0,296	-0,031	-0,447	-0,154	-0,125	0,540	-0,376
domácnost (ref vícečlenná domácnost)	**	**	***	***				
jednočlenná domácnost	-0,368	-0,254	-0,958	-1,599	-0,073	0,118	-0,394	-0,410
Adj R ²	0,19	0,11			0,18	0,03		
Nagelkerke R ²			0,21	0,29			0,19	0,11

Zdroj: Dotazníkové šetření Cizinci 2013.

Poznámka: Signifikance: * 0,1, ** 0,05, *** 0,01. První a druhý sloupec pro každé etnikum: nestandardizované OLS regresní koeficienty. Třetí a čtvrtý sloupec pro každé etnikum: nestandardizované koeficienty binární logistické regrese.

Výsledky jednotlivých modelů jsou zobrazeny v Tabulce 3. První čtyři sloupce jsou věnovány Ukrajincům, druhé čtyři Vietnamcům.

Vliv nezávislých faktorů na jednotlivé ukazatele integrace kolísá. V případě Ukrajinců má ovšem na všechny čtyři ukazatele stabilní vliv délka pobytu v České republice, preference bydliště v blízkosti krajanů a typ domácnosti. S rostoucí délkou pobytu se hodnoty jednotlivých ukazatelů mění různě rychle. U indexu akulturace lze nejrychlejší skok pozorovat po desátém roce pobytu. Zrovna tak po desátém roce pobytu rychle vzrůstá pravděpodobnost, že cizinec bude mít partnera z České republiky. Hodnoty ukazatele sociální pomoci se s rostoucí délkou pobytu zvyšují zhruba lineárně. Až po 15. roce pobytu se nejvíce zvyšuje podíl Ukrajinců, kteří mají české přátele, ovšem i mezi imigranty s kratším pobytem je tento podíl dost vysoký. Stabilní vliv typu domácnosti pak naznačuje, že pro Ukrajince lze potvrdit náš původní předpoklad, že podoba domácnosti do značné míry odlišuje málo integrované pracovní migranty žijící v České republice individuálně od migrantů, kteří zde bydlí s rodinnými příslušníky a jsou silněji začleněni do české společnosti. Ukrajinci žijící v domácnosti s rodinnými příslušníky mají vyšší hodnoty indexu akulturace i sociální pomoci a vyšší pravděpodobnost, že budou mít české přátele či českého partnera. Rovněž sídelní preference Ukrajinců jsou spojeny s mírou jejich integrace. Ukrajinci žijící v českých městech jsou sice jen slabě rezidenčně segregováni [Valenta 2012], s rostoucími preferencemi bydlet v okolí svých krajanů u nich ovšem systematicky klesají hodnoty všech ukazatelů integrace. Věk Ukrajinců při jejich příchodu do České republiky nemá v našich datech na integraci měřitelný vliv. Toto zjištění je ovšem třeba interpretovat s ohledem na charakter ukrajinské imigrace do České republiky. Ukrajinců, kteří přišli v dětském věku nebo se v České republice narodili, je stále jen malé množství. V našem vzorku jich je cca 10 %. Zjištěné koeficienty modelů naznačují, že věk příchodu může mít na integraci vliv a skupina, která dorazila ve věku mladším než 18 let, je silněji integrovaná. Nízké zastoupení této skupiny ve vzorku ovšem nedovoluje takovou hypotézu statisticky prokázat. Vliv vzdělání a socioekonomického postavení před příchodem do České republiky je různorodý. Vyšší vzdělání a lepší postavení zvyšují míru akulturace, ale mají malý nebo žádný vliv na ukazatele sociální integrace. Pohlaví není podstatným prediktorem, s výjimkou ukazatele týkajícího se smíšených partnerství. Ukrajinské ženy nacházejí české partnery častěji než ukrajinští muži české partnerky.

V případě vietnamské populace mají uvedené modely o něco horší predikční schopnosti. Důležitější ovšem je, že vztah mezi závislými a nezávislými proměnnými má v jejich případě odlišnou podobu. Ve všech modelech má u Vietnamců oproti Ukrajincům nižší hodnotu konstanta. Pokud tedy hodnoty integračních ukazatelů očistíme od vlivu měřených nezávislých proměnných, jsou zbytkové hodnoty u Vietnamců nižší. To znamená, že nižší míra integrace u Vietnamců není vysvětlitelná tím, že by jejich komunita pobývala v České republice kratší dobu, nebo jejich socioekonomickým postavením či způsobem bydlení. Rozdíly v hodnotách konstanty jsou přitom značné. Například u indexu akulturace činí rozdíl více než 0,8, což téměř odpovídá rozdílu mezi Ukrajinci, kteří v České

republiky pobývají méně než 2 roky, a těmi, kdo zde jsou více než 15 let. U dalších ukazatelů jsou pak rozdíly v hodnotách konstanty ještě výraznější.⁸ Délka pobytu nevysvětluje u Vietnamců hodnoty ukazatelů integrace zdaleka tak dobře jako u Ukrajinců. Má celkově slabší vliv a u některých ukazatelů tento vliv není signifikantní. Rovněž podoba domácnosti, která u Ukrajinců představuje důležitý prediktor, nehraje u Vietnamců podstatnou roli. Jednočlenných domácností je ovšem ve vzorku Vietnamců velmi málo, cca 9 %. Podobně jako u Ukrajinců jsou i u Vietnamců poměrně silným prediktorem sídelní preference z hlediska blízkosti krajanů. Ti, kdo preferují bydlení v blízkosti krajanů, mají slabší hodnoty indexu akulturace i sociální podpory ze strany Čechů. V případech zbylých dvou indexů ovšem sídelní preference buď nejsou statisticky významné, nebo je jejich vliv slabý a nelineární. Vzdělání a socioekonomické postavení před příchodem do České republiky u Vietnamců z hlediska jejich integrace nehraje podstatnou roli. Vzdělání je sice významným prediktorem indexu akulturace, jeho vliv ovšem neodpovídá předpokladu pozitivního vlivu vyššího vzdělání na akulturaci. Nižší míru akulturace totiž vykazují Vietnamci s neúplným středoškolským vzděláním, zatímco ti, kdo mají základní vzdělání, jsou akulturováni stejně jako respondenti s vyšším vzděláním.⁹ Konečně věk při příchodu do České republiky má statisticky signifikantní a poměrně silný vliv na integraci Vietnamců. Skupina těch, kteří přišli do České republiky v nedospělém věku, má systematicky vyšší hodnoty ukazatelů integrace. Data tak naznačují, že integrace vietnamských imigrantů silněji než integrace Ukrajinců souvisí se socializací jejich dětí v české společnosti a její výraznější vzestup lze očekávat zejména v druhé generaci.

Závěry

Výsledky analýzy ukazují, že i když obě zkoumané skupiny přistěhovalců do České republiky, totiž Ukrajince i Vietnamce, můžeme označit jako částečně socio-kulturně integrované, u obou skupin má proces integrace odlišný průběh a závisí na jiných faktorech. U Ukrajinců, jejichž míra integrace je vyšší než u Vietnamců, je dominantním faktorem integrace délka pobytu v České republice, doplňkovou roli pak hraje podoba jejich domácností a jejich sídelní preference. Zároveň platí,

⁸ Velký rozdíl v hodnotách konstanty je částečně vysvětlitelný podobou modelu, v němž jako referenční kategorii z hlediska délky pobytu volíme pobyt s délkou nad 15 let. Rozdíl v hodnotách konstanty odpovídá rozdílu v hodnotách závislých proměnných u respondentů s referenčními kategoriemi. Vyjadřuje tak rozdíl integračních ukazatelů u imigrantů, kteří v České republice pobývají již dlouho. Rozdíl obou konstant zachycuje skutečnost, že u Ukrajinců hodnoty integračních ukazatelů systematicky rostou se zvyšující se délkou pobytu rychleji než u Vietnamců. Kdyby byl jako referenční kategorie zvolen nejkratší pobyt, rozdíly by byly zhruba poloviční.

⁹ Svou roli ve vysvětlení této nepravděpodobné souvislosti může hrát skupina středoškolských studentů, kteří dorazili do České republiky jako děti a jsou relativně dobře akulturováni, nicméně mají dosud ukončené jen základní vzdělání.

že podoba domácností Ukrajinců i jejich sídelní preference se s rostoucí délkou jejich pobytu mění. Čím déle zde Ukrajinci bydlí, tím menší je pravděpodobnost, že budou tvořit jednočlennou domácnost bez rodinných příslušníků a zároveň tím spíše nepovažují za podstatné bydlet v okolí svých krajanů. Délka pobytu tak představuje základní a nejvýznamnější faktor ovlivňující integraci. S tím, jak se pobyty Ukrajinců v České republice postupně prodlužují, tedy můžeme hovořit o stále větší míře sociokulturní integrace této komunity. Průměrná délka pobytu Vietnamců v České republice je sice vyšší než u Ukrajinců, ovšem v jejich případě má rostoucí délka pobytu mnohem slabší vliv na míru sociokulturní integrace. V rámci zkoumaných faktorů mají systematický vliv na ukazatele integrace sídelní preference Vietnamců a věk, v němž přišli do České republiky. Vietnamci, kteří přišli před 18. rokem svého života, jsou integrováni výrazně silněji než ti, kdo přišli jako dospělí. Takové výsledky naznačují, že sociokulturní integrace Vietnamců probíhá v generačních skocích a je závislá na primární socializaci v prostředí České republiky.

Rozdílný průběh integrace Ukrajinců a Vietnamců je možná vysvětlitelný kulturními rozdíly a dominantními ekonomickými strategiemi obou skupin. Kulturní rozdílnost mezi Čechy a Ukrajinci je nižší než mezi Čechy a Vietnamci, rovněž jazyková bariéra Ukrajinců je podstatně nižší. To může usnadňovat sociokulturní integraci již první generace ukrajinských přistěhovalců. Ukrajinci jsou navíc v převážné většině ekonomicky aktivní jako zaměstnanci. V práci pak přicházejí do častého každodenního kontaktu s dalšími zaměstnanci českého původu, což vede k postupnému nárůstu sociálních vazeb a kontaktů. Naproti tomu převažující ekonomickou strategií Vietnamců je maloobchodní prodej založený na dodavatelských vztazích uvnitř vietnamské komunity. To oslabuje možnosti navazování dlouhodobějších kontaktů mezi Vietnamci a Čechy. Výjimku představuje generace vietnamských dětí, která prochází českým školním systémem se všemi vztahovými a integračními příležitostmi, které školní docházka poskytuje.

Přesto, že ukazatele integrace u Vietnamců mají nižší hodnoty než u Ukrajinců, celková míra integrace, kterou naše data ukazují, se i u vietnamské komunity zdá být pozoruhodná. Podíly respondentů, kteří deklarují, že mají české přátele, mohou se spolehnout na neformální sociální podporu ze strany Čechů, domluví se česky, zajímají se o události v České republice a rádi se baví s Čechy, dosahují hodnot výrazně převyšujících 50 %. To kontrastuje se závěry některých antropologických studií o vietnamské komunitě v České republice, které integraci první generace vietnamských přistěhovalců popisují jako obtížnou a selektivní, hovoří o tom, že Vietnamci o adaptaci nestojí [Brouček 2003], nebo dokonce o dispozici ke ghettizaci [Martínková 2008]. Není pravděpodobné, že by tento rozpor byl vysvětlitelný změnou situace v roce 2013, kdy probíhal sběr dat. Naše data totiž ukazují, že délka pobytu u Vietnamců k nárůstu integrace přispívá jen slabě. Pravděpodobnější vysvětlení je možno hledat buď v konstrukci vzorku, nebo v odlišnostech operacionalizace sociokulturní integrace a způsobu získávání dat. Z hlediska vzorku je silnou stránkou prezentované studie poměrně velká skupina dotazovaných a kvótní výběr, který zajišťuje její reprezentativitu z hlediska věku,

pohlaví a regionu bydliště. Na rozdíl od většiny antropologických prací tato studie obsahuje výpovědi několika stovek Vietnamců a Ukrajinců a neomezuje se na respondenty bydlící v místech nejvyšších koncentrací cizineckých komunit. Sídlní preference přitom podle našich zjištění mohou hrát při integraci podstatnou roli. Kromě toho je ovšem dobré si uvědomit, jakým způsobem je operacionalizována integrace a jak jsou zjišťovány údaje o její míře.

Indikátory sociokulturní integrace použité v této studii jsou kompromisem mezi snahou o vysokou míru validity a možnostmi standardizovaného dotazníkového šetření. Validnější výpovědi respondentů by jistě bylo možné získat za cenu výrazného prodloužení délky dotazníku. V případě akulturace jsme se spokojili s výpověďmi respondentů o několika vybraných aspektech jejich vztahu k české kultuře. Validnější informaci bychom mohli získat jednak rozšířením množství dotazovaných aspektů (slavení svátků, různé aspekty používání jazyka, využívání českých médií atd.) a jednak testováním kulturních kompetencí respondentů (reálné jazykové dovednosti, znalosti reálií apod.). V případě indikátorů sociální integrace se jako relativně validnější nástroj nabízí využití různých typů generátorů jmen a pozic pro získání informací o složení sociálních sítí jednotlivých respondentů a jejich zpracování pomocí algoritmů analýzy sociálních sítí. Všechny tyto postupy by nicméně vedly k prodloužení dotazníku a k doprovodným komplikacím při sběru dat a z nich vyplývajícím nepřesnostem.

V dotazníkovém šetření, které je podkladem pro tuto studii, je proto hodnocení míry integrace založeno výhradně na několika málo subjektivních výpovědích respondentů. Tyto jsou navíc získány v pro ně neobvyklé situaci vyplňování standardizovaného dotazníkového formuláře. Do odpovědí se tak může velmi snadno promítat efekt označovaný jako „social desirability“, tedy snaha odpovídat v souladu s předpokládanými společenskými normami a očekáváním. Odpovědi tedy mohou být ovlivněny sebestylizací. Zjištěná relativně vysoká míra sociokulturní integrace Vietnamců, ale i Ukrajinců tak může být do jisté míry vysvětlena jejich konstrukcemi žádoucího obrazu o své roli uvnitř větší nové společnosti a představami o společenských očekáváních, která jsou s touto rolí spojena. I toto vysvětlení by ovšem z hlediska míry integrace bylo závažné, neboť ukazuje, že pozitivní sebeobrazy přistěhovalců mají podobu integrovaného soužití s majoritou.

JOSEF BERNARD pracuje v oddělení Lokální a regionální studia v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. Ve své odborné práci se zaměřuje především na problematiku sociálně prostorové diferenciaci, subnacionálních politických systémů a mezinárodní migrace.

RENÁTA MIKEŠOVÁ pracuje v oddělení Lokální a regionální studia v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., a studuje doktorský studijní program na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK. Věnuje se problematice volebního chování a obecně prostorovým aspektům lidského chování.

Literatura

- Alba, R., V. Nee. 2003. *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Harvard University Press.
- Algan, Y., C. Dustmann, A. Glitz, A. Manning. 2009. „The Economic Situation of First- and Second-Generation Immigrants in France, Germany and the United Kingdom.“ *CEP Discussion Paper* 951.
- Arbaci, S., J. Malheiros. 2010. „De-Segregation, Peripheralisation and the Social Exclusion of Immigrants: Southern European Cities in the 1990s.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (2): 227–255, <http://dx.doi.org/10.1080/13691830903387378>.
- Bean, F. D., S. K. Brown, J. D. Bachmeier, T. Fokkema, L. Lessard-Phillips. 2012. „The Dimensions and Degree of Second-generation Incorporation in US and European Cities: A Comparative Study of Inclusion and Exclusion.“ *International Journal of Comparative Sociology* 53 (3): 181–209, <http://dx.doi.org/10.1177/0020715212457095>.
- Bernard, J., Y. Leontiyeva. 2013. „Cizinci jako obtížně dosažitelná populace.“ *Data a výzkum – SDA Info* 7 (1): 57–82, <http://dx.doi.org/10.13060/1802-8152.2013.71.3>.
- Berry, J. W. 1997. „Immigration, Acculturation, and Adaptation.“ *Applied Psychology: An International Review* 46 (1): 5–34, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>.
- Berry, J. W. 2006. „Contexts of Acculturation.“ Pp. 27–42 in D. L. Sam, J. W. Berry (eds.). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511489891.006>.
- Birman, D., E. Trickett, R. M. Buchanan. 2005. „A Tale of Two Cities: Replication of a Study on the Acculturation and Adaptation of Immigrant Adolescents From the Former Soviet Union in a Different Community Context.“ *American Journal of Community Psychology* 35 (1–2): 83–101, <http://dx.doi.org/10.1007/s10464-005-1891-y>.
- Brouček, S. 2003. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Crul, M., J. Doomernik. 2003. „The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups.“ *International Migration Review* 37 (4): 1039–1064, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00169.x>.
- CVVM. 2013a. „Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2011.“ *Tisková zpráva ov130513* [online]. CVVM [23. 11. 2013]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3858/f3/101136s_ov110419.pdf.
- CVVM. 2013b. „Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2013.“ *Tisková zpráva ov130415* [online]. CVVM [cit. 23. 11. 2013]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6986/f3/ov130415.pdf.
- Čermák, Z., E. Janská. 2011. Rozmístění a migrace cizinců jako součást sociálněgeografické diferenciaci Česka. *Geografie* 116 (4): 480–496.
- ČSÚ. 2012. „Cizinci v ČR: Vietnamci u nás zakořenili“ [online]. ČSÚ [cit. 24. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/cizinci_v_cr_vietnamci_u_nas_zakorenili20120214.
- Diehl, C., R. Schnell. 2006. „‘Reactive Ethnicity’ or ‘Assimilation’? Statements, Arguments, and First Empirical Evidence for Labor migrants in Germany.“ *The International Migration Review* 40 (4): 786–816, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00044.x>.
- Doerschler, P. 2006. „Push-Pull Factors and Immigrant Political Integration in Germany.“ *Social Science Quarterly* 87 (5): 1100–1116, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6237.2006.00418.x>.

- Drbohlav, D. 2011. „Imigrace a integrace cizinců v Česku: Několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše.“ *Geografie* 116 (4): 401–421.
- Drbohlav, D. a kol. 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme a odkud přicházíme*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Drbohlav, D., M. Lupták, E. Janská, P. Šelepová. 1999. *Ukrajinská komunita v České republice*. Výzkumná zpráva projektu pro MV ČR. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Drbohlav, D., E. Janská, P. Šelepová. 2001. „Ukrajinská komunita v České republice.“ Pp. 89–97 in T. Šišková (ed.). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- Drbohlav, D., D. Dzúrová. 2007. „Where Are They Going?: Immigrant Inclusion in the Czech Republic (A Case Study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague).“ *International Migration* 45 (2): 69–95, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2435.2007.00404.x>.
- Drbohlav, D., D. Dzúrová, J. Černík. 2007. „Integrace cizinců, žáků základních a středních škol do české společnosti.“ *Geografie – Sborník ČGS* 112 (2): 161–184.
- EFMS. 2006. *Integration and Integration Policies. Imiscoe Network Feasibility Study*. EFMS.
- Ellis, M., G. Almgren. 2009. „Local Contexts of Immigrant and Second-Generation Integration in the United States.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35 (7): 1059–1076, <http://dx.doi.org/10.1080/13691830903006119>.
- Esser, H. 1980. *Aspekte der Wanderungssoziologie: Assimilation und Integration von Wanderern, ethnischen Gruppen und Minderheiten. Eine handlungstheoretische Analyse*. Darmstadt and Neuwied: Luchterhand.
- Fokkema, T., H. de Haas. 2011 (e-print). „Pre- and Post-Migration Determinants of Socio-Cultural Integration of African Immigrants in Italy and Spain.“ *International Migration*, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2435.2011.00687.x>.
- Frič, P., J. Remenárová a kol. 2009. *Etnické klima v Mladé Boleslavi. Kompletní zprávy o kvalitě života v kulturním prostředí Mladé Boleslavi*. Praha: Rada pro mezinárodní vztahy.
- Gang, I. N. 2000. „Does Background Matter? The Transmission of Human Capital from a Planned to a Market Economy.“ *International Migration Review* 34 (2): 511–537, <http://dx.doi.org/10.2307/2675912>.
- Glazer, N., D. P. Moynihan. 1970. *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gordon, M. 1964. *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Granovetter, M. 1973. „The Strength of Weak Ties.“ *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380, <http://dx.doi.org/10.1086/225469>.
- Heckmann, F. 1985. „Temporary Labor Migration or Immigration? ‘Guest Workers’ in the Federal Republic of Germany.“ Pp. 69–84 in R. Rogers (ed.). *Guests Come to Stay: The Effects of European Labor Migration on Sending and Receiving Countries*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Hofírek, O., M. Nekorjak. 2009. Vietnamští imigranti v českých velkoměstech – integrace přistěhovalců z Vietnamu. Pp. 161–197 in M. Rákoczyová, R. Trbola. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Horáková, M., D. Čerňanská. 2001. *Zaměstnávání cizinců v České republice. Část II. Závěrečná zpráva z empirického šetření*. Praha: VÚPSV.
- Janßen, A., A. Polat. 2005. „Zwischen Integration und Ausgrenzung. Lebensverhältnisse türkischer Migranten der zweiten Generation.“ Ph.D. Thesis. Universität Oldenburg.
- Janská, E., A. Průšvicová, Z. Čermák. 2011. „Možnosti výzkumu integrace dětí Vietnamců v Česku: příklad základní školy Praha-Kunratice.“ *Geografie* 116 (4): 480–496.
- Joppke, C. 2007. „Transformation of Immigrant Integration: Civic Integration and Antidiscrimination in the Netherlands, France, and Germany.“ *World Politics* 59 (2): 243–273, <http://dx.doi.org/10.1353/wp.2007.0022>.

- Kogan, I. 2006. „Labor Markets and Economic Incorporation among Recent Immigrants in Europe.“ *Social Forces* 85 (2): 697–721, <http://dx.doi.org/10.1353/sof.2007.0014>.
- Kogan, I. 2011. „New Immigrants – Old Disadvantage Patterns? Labour Market Integration of Recent Immigrants into Germany.“ *International Migration* 49: 91–117, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2435.2010.00609.x>.
- Kurz, U. 1965. „Partielle Anpassung und Kulturkonflikt. Gruppenstruktur und Anpassungsdispositionen in einem italienischen Gastarbeiterlager.“ *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 17: 814–832.
- Kušniráková, T., A. Plačková, Tran Vu Van Anh. 2013. *Vnitřní diferenciací Vietnamců pro potřeby analýzy segregace cizinců z třetích zemí. Výzkumná zpráva* [online]. Praha: Fuertos o.s. [cit. 20. 8. 2013]. Dostupné z: http://www.migraceonline.cz/doc/Vnitri_diferenciaci.pdf.
- Leontiyeva, Y. 2005. „Ukrajinci v ČR.“ *Socioweb* [online]. SOU AV ČR, v.v.i. [cit. 21. 8. 2013]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=200&lst=103>.
- Leontiyeva, Y. 2012. „Rodinná situace migrantů ze zemí mimo EU, jejich úroveň vzdělání a jejich příjmy v ČR“ [online]. SOU AV ČR, v.v.i. [cit. 21. 8. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/5796f4f309d2ea54c12579a4003e621f/\\$FILE/csu_tk_cizinci_prezentace_leontiyeva.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/5796f4f309d2ea54c12579a4003e621f/$FILE/csu_tk_cizinci_prezentace_leontiyeva.pdf).
- Leontiyeva, Y., M. Vojtková. 2009. „Cizinci a cizinky ze třetích zemí na trhu práce v ČR.“ Příspěvek přednesený na XXXIX. konferenci České demografické společnosti. Praha, 27. 5. 2009.
- Leontiyeva, Y., D. Chytil. 2012. „Statistiky a výzkumy imigrantů aneb Jak srovnávat nesrovnatelné.“ Pp. 325–353 in J. Krejčí, Y. Leontiyeva (eds.). *Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Martínková, Š. 2008. „Sociabilita vietnamského etnika v Praze.“ Pp. 167–210 in Z. Uhrek, Z. Korecká, T. Pojarová a kol. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Massey, D. S., N. A. Denton. 1985. „Spatial Assimilation as a Socioeconomic Outcome.“ *American Sociological Review* 50 (1): 94–106, <http://dx.doi.org/10.2307/2095343>.
- Musterd, S., W. Ostendorf. 2009. „Residential Segregation and Integration in the Netherlands.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35 (9): 1515–1532, <http://dx.doi.org/10.1080/13691830903125950>.
- Nešporová, O., V. Kuchařová. 2009. *Rodiny přistěhovalců II*. Praha: VÚPSV, v.v.i.
- Park, R. E. 1950. *Race and Culture*. Glencoe: The Free Press.
- Phalet, K., M. Swyngedouw. 2003. „Measuring Immigrant Integration: The Case of Belgium.“ *Studi Emigrazione* 15: 773–804.
- Portes, A., P. Fernández-Kelly, W. Haller. 2005. „Segmented Assimilation on the Ground: The New Second Generation in Early Adulthood.“ *Ethnic and Racial Studies* 28 (6): 1000–1040, <http://dx.doi.org/10.1080/01419870500224117>.
- Rákoczyová, M., R. Trbola. 2008. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR I*. Praha: VÚPSV, v.v.i.
- Rákoczyová, M., R. Trbola (eds.). 2009. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Reitz, J. G. 2002. „Host Societies and the Reception of Immigrants: Research Themes, Emerging Theories and Methodological Issues.“ *International Migration Review* 36 (4): 1005–1019, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2002.tb00115.x>.
- Simon, P. 2003. „France and the Unknown Second Generation: Preliminary Results on Social Mobility.“ *International Migration Review* 37 (4): 1091–1119, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00171.x>.

- Stephenson, M. 2000. „Development and Validation of the Stephenson Multigroup Acculturation Scale (SMAS).“ *Psychological Assessment* 12 (1): 77, <http://dx.doi.org/10.1037/1040-3590.12.1.77>.
- Thomas, W. I., F. Znaniecki. 1918. *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Volume I – Primary-Group Organization. Boston: Richard G. Badger, The Gorham Press.
- Thomson, M., M. Crul. 2007. „The Second Generation in Europe and the United States: How is the Transatlantic Debate Relevant for Further Research on the European Second Generation?“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (7): 1025–1041, <http://dx.doi.org/10.1080/13691830701541556>.
- Treibel, A. 2011. *Migration in modernen Gesellschaften: Soziale Folgen von Einwanderung, Gastarbeit und Flucht*. Mannheim/München: Juventa.
- Uherek, Z. 2011. „Migrace a postmigrační kontaktní situace z antropologické perspektivy.“ Pp. 256–263 in H. Scheu. *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium.
- Uherek, Z., S. Hošková, J. Otčenášek. 2002. *Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců*. Praha: Etnologický ústav.
- Uherek, Z., Z. Korecká, T. Pojarová (eds.). 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy. Vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Valenta, O. 2012. „Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců.“ Pp. 92–115 in M. Ouředníček, J. Temelová (eds.). *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Praha: Academia.
- Vavrečková, J., I. Baštýř. 2010. *Metodika sledování a hodnocení integrace cizinců z třetích zemí v České republice*. Praha: VÚPSV, v.v.i.
- Waters, M. C., T. R. Jiménez. 2005. „Assesing Immigrant Assimilation: New Empirical and Theoretical Challenges.“ *Annu. Rev. Sociol* 31: 105–125.
- Zhou, M. 1997. „Growing up American: The Challenge Confronting Immigrant Children and Children of Immigrants.“ *Annu. Rev. Sociol* 23: 63–95.